

گفتگو با فرهنگ سازان بزرگ ایران

۴ - مصاحبه با دکتر محمد رازی در شهر ری
از دکتر عباس احمدی

اشاره - باخبر شدیم که یکی از پزشکان و شیمیدانان بلند آوازه ی ایرانی به نام دکتر محمد رازی در شهر ری اقامت دارند و با زحمات فراوان توانستیم مصاحبه ای با ایشان ترتیب بدهیم.

***

ع ۱ - آقای دکتر محمد رازی ، از این که با این همه گرفتاری دعوت ما را برای مصاحبه قبول کرده اید بسیار سپاسگزارم. همان طور که می دانید ملل شرق و غرب ، شما را به عنوان یکی از بزرگترین پزشکان بالینی جهان می دانند. کتاب های شما در دانشکده های پزشکی اروپا از قرن دوازدهم تا قرن هفدهم میلادی تدریس می شده است. به عنوان مقدمه و برای آشنایی بیشتر خوانندگان جوانتر ما کمی راجع به خودتان برایمان صحبت کنید

م ر - من در شهر ری واقع در استان تهران متولد شدم. من ابتدا به موسیقی و آواز علاقمند بودم اما بعدا به پزشکی و شیمی تمایل پیدا کردم و در این دو رشته تحصیل نمودم. بعد از فراغت از تحصیل به ریاست بیمارستان سلطنتی رازی رسیدم. بعد از مدتی از ری به بغداد رفتم و در آنجا رئیس بیمارستان بغداد شدم. اما همان طور که می بینید، مدتی است که از بغداد به ری برگشته ام و فعلا رئیس بیمارستان رازی هستم.

عکسی از ری، استان تهران، زادگاه دکتر رازی

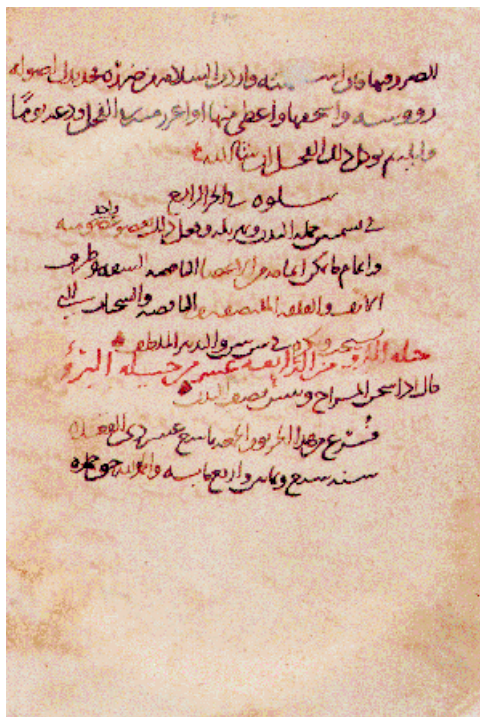
کتاب الحاوی

ع ۱ - معروف ترین کتابتان کدام است؟

م ر - معروف ترین کتابم، کتاب «حاوی» است که آن را به زبان عربی نوشته ام. کتاب حاوی یک دایره المعارف بزرگ پزشکی است و از بیست جلد کتاب درست شده است. من در هر بخش از این دایره المعارف، ابتدا آخرین اطلاعات مربوط به هر بیماری را ذکر کرده ام و سپس نظریات خودم را که بر پایه ی مشاهدات بالینی و تجربیات شخصی ام بوده است اضافه کرده ام.

ع ۱ - آقای دکتر رازی، اما شما، علاوه بر پزشکی ، در علم شیمی و کیمیا نیز استادید. اگر موافق باشید مصاحبه ی امروز را به علم کیمیا اختصاص بدهیم.

م ر - موافقم.

صفحه ی آخر کتاب الحاوی ، یکی از بزرگ ترین دایره المعارف های پزشکی جهان

علم کیمیا

ع ۱ . آقای دکتر، آیا علم کیمیا همان علم شیمی به معنای امروزی آن است؟
 م ر - خیر. علم کیمیا بسیار گسترده تر و جامع تر از علم شیمی است. همان طور که می دانید، کیمیا، تنها با جنبه ی مادی هستی سرو کار ندارد، بلکه با جنبه های لطیف تر یعنی با جنبه های روانی و روحانی نیز مربوط است. ما دو نوع کیمیا داریم: یکی کیمیای «مادی» که با مواد شیمیایی سرو کار دارد، و دیگری کیمیای «روحانی» که موضوع آن روح است. بعضی از کیمیا گران، مانند ابوالقاسم عراقی، اساساً با کیمیای روحانی و تغییرات درونی سر و کار دارند. عده ای دیگر از کیمیا گران، مانند بنده، بیشتر با کیمیای مادی و تبدیلات شیمیایی سرو کار دارند. گروهی دیگر از کیمیا گران، مانند، جابر بن حیان، با هردوی کیمیای مادی و کیمیای روحانی سرو کار دارند.

ع ۱ - این آقای جابر چه کسی است؟

م ر - آقای جابر بن حیان، بزرگترین حجت در علم کیمیا ست. ایشان شیعه و صوفی است و از شاگردان امام ششم، حضرت امام جعفر صادق (ع)، به شمار می آید. امام جعفر صادق (ع)، علاوه بر آن که مؤسس فقه شیعه ی جعفری اند، از بزرگترین حجت ها در معارف باطنی اسلام نیز می باشند. جابر مکرر در آثار خود اشاره کرده است که کاری جز بیان نظرات استاد خود، امام جعفر صادق (ع)، نداشته است.

تفاوت بین کیمیای مادی و کیمیای روحانی

ع ۱ - از بحث خود دور افتادیم. ممکن است بفرمایید تفاوت بین کیمیای مادی و کیمیای روحانی

در چیست؟

م ر - هدف از کیمیای مادی استحاله ی فلزات پست مانند مس به فلزات عالی مانند طلا است. هدف از کیمیای روحانی تحول و استحاله ی روح آدمی، و گذر از حالت آدم خاکی به آدم بهشتی و زندگی جاویدان در آن دنیا است.

ع ا - با این حساب، کیمیا گر مادی، مس را با اکسیر شیمیایی تبدیل به طلا می کند و مرشد طریقت صوفیه نیز با اکسیر عرفان، نفس تباه شده ی مرید خود را به طلای روحانی تبدیل می کند. از این نظر، کار این دو شبیه به هم است.

م ر - همین طور است که می گویند. کیمیگری که به درجه ی استادی رسیده باشد، در فلز پست، شرافت تقدیس یافتن و طلا شدن را می بیند. به همین ترتیب، کیمیا گر روحانی و مرشد طریقت عرفانی نیز در نفس تباه شده ی مرید امکان «تقدیس شدن» و پیوستن به معبود الهی را می بیند.

جنبه ی رمزی علم کیمیا

ع ا - آقای دکتر، همان طور که می دانید، کیمیا مانند بسیاری از علوم غریبه، و بر خلاف شیمی جدید، جنبه ی رمزی و نمادی دارد. اگر ممکن باشد کمی در این مورد صحبت بفرمایید.

م ر - کیمیا بر پایه ی هفت فلز تشکیل شده است: نقره، جیوه، مس، طلا، آهن، قلع، و سرب. هر یک از این هفت فلز به یک سیاره ارتباط دارد و پیدایش این هفت فلز در دل زمین در نتیجه ی تاثیرات آن هفت سیاره است.

۱ - فلز نقره از تاثیر ماه پیدا شده است.

۲ - فلز جیوه از تاثیر سیاره ی عطارد.

۳ - فلز مس از تاثیر سیاره ی زهره.

۴ - فلز طلا از تاثیر سیاره ی خورشید.

۵ - فلز آهن از تاثیر سیاره ی مریخ.

۶ - فلز قلع از تاثیر سیاره ی مشتری.

۷ - فلز سرب از تاثیر سیاره ی زحل.

این هفت فلز به زمین مربوط می شوند و آن هفت سیاره به آسمان. علم کیمیا زمین و آسمان را به هم پیوند می دهد.

ع ا - آقای دکتر، آیا علم کیمیا ارتباطی با علم نجوم دارد؟

م ر - کیمیا و نجوم مکمل یک دیگر اند.

ع ا - آقای دکتر، این هفت فلز از چه چیز درست شده اند؟

م ر - همه ی فلزات ذاتا از جیوه ساخته شده اند که با گوگرد منعقد شده باشد. تنها اختلافی که با یکدیگر دارند از لحاظ صفات و کیفیات عرضی آن هاست.

ع ا - آقای دکتر، گوگرد و جیوه چه فرقی با هم دارند؟

م ر - گوگرد فاعل است و جیوه مفعول.

گوگرد مذکر است و جیوه مؤنث.

گوگرد مرد است و جیوه زن.

گوگرد نرینه است و جیوه مادینه.

گوگرد روح است و جیوه جسم.

گوگرد خورشید است و جیوه ماه است.

گوگرد دارای حرارت است و جیوه دارای برودت.

گوگرد دارای انبساط است و جیوه دارای انقباض.

گوگرد دارای یبوست است و جیوه دارای رطوبت.

گوگرد دارای انعقاد است و جیوه دارای انحلال.

به طور کلی، گوگرد و جیوه، یا دو اصل مذکر و مونث، هم به طرف یک دیگر جذب می شوند و هم از یک دیگر دفع می شوند. در مملکت معدنیات، از ازدواج بین گوگرد فاعل و جیوه ی مفعول، فلز طلا به وجود می آید که اشرف فلزات است و سایر فلزات میل رسیدن به آن را دارند.

عمل سرخ در کیمیا

ع ۱ - آیا ازدواج بین گوگرد و جیوه همان عمل «سرخ» است که کیمیا گران از آن صحت می کنند؟

م ر - عمل «سرخ» مرحله ی ازدواج کیمیایی نهایی است که در آن گوگرد جیوه را «عقد» می کند، خورشید با ماه متحد می شود، و روح به همسری جسم در می آید. از عقد گوگرد و جیوه، طلا ایجاد می شود.

عمل سیاه و عمل سفید در کیمیا

ع ۱ - آقای دکتر، در متون کیمیایی از عمل «سیاه» و عمل «سفید»، نیز صحبت می شود. اگر ممکن باشد در این مورد توضیح بفرمایید.

م ر - عمل «سیاه» و عمل «سفید» مراحل قبل از مرحله ی عمل «سرخ» اند. در این دو مرحله مقدماتی، گوگرد و جیوه ای که در مس است از همدیگر طلاق می گیرند و برای ازدواج با همدیگر آماده می شوند. بعد از این آمادگی، گوگرد و جیوه در عمل «سرخ» با یک دیگر متحد می شوند. در این اتحاد بین خورشید و ماه، تعارض و کشمکش بین این دو قطب متخاصم در ترکیبی عالی تر از بین می رود و گوگرد و جیوه به نسبت متعادل و هماهنگ با یکدیگر ترکیب می شوند. کیمیا گر سعی می کند چهار کیفیت متقابل قبض و بسط و حل و عقد را چنان با هم بیامیزد که یک دیگر را خنثی کنند و حالت تعادل کامل بین حرارت و برودت، انبساط و انقباض، یبوست و رطوبت، انعقاد و انحلال، برقرار شود. کیمیا، کلید اتحاد بین قطب فاعلی و قطب مفعولی و اتحاد جهان مادی و جهان روحانی است.

کتاب «سر الاسرار»

ع ۱ - آقای دکتر، جنابعالی همان طور که خودتان فرمودید، از جنبه های روحانی کیمیا صرف نظر کرده و آن را به صورت شیمی در آورده اید. اگر ممکن باشد یکی از کتاب های خود را که در این زمینه نوشته اید نام ببرید.

م ر - یکی از مهمترین کتاب های کیمیایی من، کتاب «سر الاسرار» است که در واقع اولین کتاب علم شیمی است من در این کتاب آزمایش هایی را که خودم انجام داده ام آورده ام. آزمایش هایی مانند تقطیر، تکلیس، تبلور و غیره. من در این کتاب بسیاری از آلات شیمیایی را، مانند قرع و انبیق

و آثال و اجاق و تابشدان و سنگ صلابه و نظایر آن ها را شرح داده ام که تا قرن بیست و یکم هم مورد استعمال دارد.

ع ۱ – جنابعالی با آن که خود را شاگرد جابر می دانید، اما ابعاد متافیزیکی و روحانی جابر در نوشته های شما دیده نمی شود. جنابعالی خواص شیمیایی و دارویی مواد را شرح می دهید و به همین علت موفق به کشفیات بزرگی چون کشف الکل شده اید.

م ر – من با حذف بعد رمزی کیمیا، از آن علمی درست کرده ام که تنها با خواص خارجی اجسام سرو کار دارد و این همان علم شیمی است. جابر کیمیاگری بوده است که کار شیمیایی می کرده است، اما من شیمیدانی هستم که از زبان و اصطلاحات کیمیاگری استفاده می کنم.

***

ع ۱ – آقای دکتر، با آن که از محضر گرم جنابعالی سیر نمی شویم، اما متأسفانه وقت ملاقات ما به پایان رسیده است و مجبوریم دنباله ی مصاحبه را به وقت دیگر موکول کنیم. بار دیگر از این که دعوت ما را پذیرفتید تشکر می کنم.

***

با نهایت تأسف با خیر شدیم که آقای دکتر ابوبکر محمدبن ذکریای رازی، چند روز بعد از این مصاحبه، در شهر ری درگذشته است و در همانجا به خاک سپرده شده است. ایشان در سال ۸۶۵ میلادی در شهر ری واقع در استان تهران زاده شد و در سال ۹۳۰ میلادی، در سن شصت و پنج سالگی، در شهر ری چشم از جهان فرو بست. یادش گرامی باد.

***

منابع:

Razi, Abu Bakr Muhammad ibn Zakariya, 865?-925?. The spiritual physick of Rhazes., Translated from the Arabic by Arthur J. Arberry. [1st ed.] London, J. Murray [1950] 110 p. 18 cm.

Razi, Abu Bakr Muhammad ibn Zakariya, 865?-925?. A treatise on the small-pox and measles /, by Abú Becr Mohammed ibn Zacaríyá ar-Rází (commonly called Rhazes) ; translated from the original Arabic by William Alexander Greenhill. Birmingham, Ala. : The Classics of Medicine Library, 1987. vii, 212 p. ; 23 cm.

علم و تمدن در اسلام. نوشته ی سید حسین نصر. ترجمه ی احمد آرام. شرکت سهامی خوارزمی. چاپ دوم. ۱۳۵۹

دائرة المعارف بریتانیکا، بخش مربوط به جابر بن حیان

***

Phil04.vnf
abbas.ahmadi@mailcity.com